

БІНАРНІ МЕТАФОРИЧНІ СЛОВОСПОЛУКИ У ФІНАНСОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Олена Винник, 2002

Формування української фінансової термінології належить до актуальних проблем. Метафоризація як один із засобів поповнення спеціальних лексико-фразеологічних шарів заслуговує на увагу лінгвістів.

The formation of Ukrainian finance terminology belongs to the actual problems. Metaphoric tendency as one from the means to the contribution of the special lexical-phraseologic layer attracts the attention of linguists.

Метафоризація наукових лексичних систем служить своєрідною формою вираження логічних операцій аналізу, синтезу, ототожнення і одночасно є одним із важливих джерел поповнення термінології

Використання метафори у мові науки привертало увагу багатьох вчених, зокрема Литвиненко А.С., Петрова В.В., Кожину М.Н., Калмикову О.І., Харченка В.К., Тодорову В.В., в україністиці – О.Тараненка, Л.Краковецької, Л.Полюги та ін.

Як відомо, метафора є результатом пізнавальної діяльності людини. У процесі цієї діяльності у мові з'являються поняття, які ще не мають назви, і тому завдяки аналогії відбувається перенесення назв та значень від однієї семантичної групи в іншу. З цього приводу Г.Скляревська зазначає: “Природжене почуття аналогії примушує людину відшукати схожість між найвіддаленішими сутностями” [1, с.58].

Складні метафоричні терміни, про які мова піде у даній статті, являють собою особливий вид термінологічних словосполук фінансової лексичної системи.

Предметом дослідження є термінологічні словосполуки, в яких одне слово завжди знаходиться по відношенню до іншого у позиції семантичного підпорядкування.

Подібні зв'язки між словами метафоричних словосполук називаються валентністю. На думку В.Виноградова, “Валентним співвідношенням слова називається його здатність входити до комбінації з іншими словами, його потенційна граматична, семантична, лексична здатність пов'язуватися з різними класами слів” [2, с.24].

Отже, утворення бінарми (метафоричного словосполучення) пов'язане з порушенням звичайних валентних зв'язків. Сам термін бінарний у перекладі з латинської мови (binarius) – подвійний, який складається з двох компонентів, частин тощо [3, с.166].

Процес метафоризації у словосполуках такого типу детально характеризує Н.Басилая у праці “Семасеологічний аналіз бінарних метафоричних словосполук”.

На думку автора, валентність відбувається через зміну семантики одного із компонентів, де одне слово “метафоризує”, а інше – “метафоризується”. Перше слово змушує інше до “стосунків логічної валентності”, а метафоризоване здатне підлягати логічним валентним зв'язкам іншого і змінювати свою семантику. Н.Басилая поділяє метафоричні словосполуки на три типи:

- 1) іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку;
- 2) прикметник + іменник (якісний прикметник + іменник у називному відмінку та відносний прикметник + іменник у називному відмінку);

3) дієслівно-іменникова метафорична конструкція.

Смислова зміна, що відбувається із метафоризованим словом у взаємодії його зі словом, яке метафоризує, не є виділенням з нього якоїсь ознаки, це не обмеження спектра значень, а розширення.

Спираючись на теоретичний матеріал, аналізуємо бінарні метафоричні терміни фінансової лексичної системи.

Значна кількість бінарм належить до першого типу (іменник у називному відмінку, як метафоризоване слово + іменник у родовому відмінку, як слово, яке метафоризує).

Далі наведено деякі приклади таких бінарних метафоричних термінів (підкреслено) з означеннями відповідних понять:

Глибина ринку Розширення купівлі товарів без зміни цін.

Парасолька цін Підтримка установлених цін.

Втеча капіталів Стихийний вивіз капіталів.

Переливання капіталу Переміщення з галузі в галузь капіталу.

Відмивання капіталу Приховування справжнього джерела надходжень капіталу.

Заморожування активів Державна заборона.

Заморожування заробітної плати Державна заборона.

Заморожування капіталів Державна заборона.

Ножиці цін Розбіжність у цінах.

Стискання капіталу Зменшення грошової маси.

Перегрівання економіки Надмірне фінансування економіки.

Відплив капіталу Інвестування в інші країни.

Розширення капіталу Збільшення витрат.

Відкачування* прибутку Вилучення прибутку.

Перекачування** валюти Напівлегальне переміщення валюти.

Пастка ліквідності Низька ліквідність.

Подрібнення акцій Збільшення кількості акцій.

Роздування цін Підвищення цін.

Спихання акцій Недобросовісний*** продаж акцій.

Збивання цін Зниження цін.

Стрибок цін Несподівано швидке підвищення цін.

Життя банкнот Термін перебування банкнот в обігу.

Поведінка ціни Здатність ціни підвищуватися чи знижуватися.

Вибух цін Надзвичайно швидке зростання цін.

Довжина боргу Величина боргу.

Здоров'я гривні Стабільність, конвертованість гривні.

Наведений фактичний матеріал свідчить про те, що у бінармах даного типу чітко розподіляються функції між компонентами: іменник у називному відмінку – метафоризоване слово, що суттєво змінює своє значення, іменник у родовому відмінку – слово, яке метафоризує. Щодо метафоризованих іменників у бінармах даного типу Н.Басиля зазначає, що "...переосмислення іменників йде дещо інакше, ніж, скажімо, переосмислення дієслів чи прикметників. Іменники змінюють свою функцію називання: вони починають нести функцію характеристики" [4, с.28].

Найчисленнішими у фінансовій лексичній системі є бінарми другого типу

* висмокування – *Ред.*

** перепомповування – *Ред.*

*** несумлінний – *Ред.*

(прикметник, як метафоризоване слово + іменник, як слово, що метафоризує):

- М'яка валюта Неконвертована, нестійка валюта.
- М'які долари Неприбуткові долари.
- Тверді долари Прибуткові долари.
- Твердий залишок Незатребуваний* клієнтами залишок коштів у банку.
- Тверда валюта Сильна, стійка валюта.
- Тверда ціна Незмінна ціна.
- Важкі гроші Куплені за високу ставку кредиту гроші.
- Чорна каса Незаконне зберігання грошових засобів.
- Чорний курс Неофіційний курс.
- Чисті інвестиції Величина інвестицій з вирахуваннями.
- Чистий дохід Дохід з вирахуванням.
- Чистий прибуток Прибуток з вирахуванням.
- Гарячі гроші Терміново перемішені гроші.
- Гарячі акції Акції з великим попитом і швидко зростаючою ціною.
- Брудні гроші Незаконно зароблені гроші.
- Мертва рента Плата за невикористану власність.
- Мертва комісія Плата за невикористані місця на судні.
- Міцний ринок Ринок з цінами на високому рівні.
- Лінивий ринок Ринок з відсутньою торгівлею.
- Сірий ринок Неофіційний ринок.
- Вільний ринок Конкурентний ринок.
- Широкий ринок Необмежений ринок із значною кількістю акцій.
- Широкі ціни Значна різниця між ціною попиту та пропозиції.
- Вузкий ринок Ринок з відсутністю угод і зниженням цін.
- Вічнозелений кредит Кредит без певної дати закриття.

У бінармах даного типу якісні прикметники є метафоризованими компонентами, у словосполучах наступного типу відносні прикметники виступають словами-метафоризаторами словами, а іменники – метафоризованими словами.

- Грошова вуаль Цінносна оболонка реальних грошових процесів.
- Інфляційна спіраль Взаємовпливаюче зростання заробітної плати і цін.
- Економічна ніша Незайнята ділянка ринку.
- Податкова парасолька Захист майбутніх доходів.
- Грошовий голод Недостача готівки чи доларів.
- Страхове поле Велика кількість об'єктів страхування.
- Податкові канікули Тимчасове звільнення від сплати податків.
- Ліквідна подушка Зарезервовані активи.
- Ринковий тон Стан ринку.
- Валютний кошик Певний набір валют.
- Грошове нависання Пропозиція грошей перевищує їх попит.
- Валютний коридор Установлені межі валютного курсу.
- Валютна пожежа Підвищений попит на валюту.
- Кредитна стеля Кредитне обмеження.
- Ціновий якір Фіксований курс цін.

Бінарми третього типу (дієслівно-іменникові) – явище своєрідне у фінансовій термінології, оскільки дієслівна частина виражена не дієсловом, на відміну від літературної

метафори, а дієприкметником. У цих словосполучах іменник виконує функцію компонента-метафоризатора, семантично і синтаксично керує дієприкметником:

Блукаючі капітали* Капітали, що переводяться з однієї валюти в іншу.

Повзуча інфляція Поступова інфляція.

Падаючий** попит Попит, що постійно знижується.

Стрижена позика Позика, надана на суму, меншу повної вартості.

Обідрані облігації Облігації з поганою фінансовою репутацією.

Дутий вексель Вексель зі штучно завищеною сумою.

Замкнена валюта Багато заборон на операції з валютою.

Гнучкий капітал Легкозамінний капітал.

Вияток, у даній групі бінарм, становить застарілий термін “дати куницю” (дати викуп поміщику за кріпачку, коли вона виходить заміж) [5, с.325.]. Метафоризуючим компонентом виступає дієслово дати, метафоризованим – куницю.

Отже, для фінансової лексичної системи властивим є використання усіх трьох типів бінарних метафоричних словосполучень, особливістю є третій тип (дієслівно-іменниковий), оскільки дійслівний компонент виражений дієприкметником, найчисельнішу групу становлять бінарми другого типу (іменник + прикметник).

Аналізуючи дані бінарні словосполучення, варто зазначити, що в окремих випадках метафоризоване слово, перетворюючись у термінологічний компонент, набуває змін не тільки семантичних, але і граматичних. Так, якісні прикметники у процесі метафоризації втрачають таку граматичну ознаку, як утворення ступенів порівняння.

У літературній мові

1. чистий
чистіший
найчистіший
дуже чистий

2. твердий
твердіший
найтвердіший
дуже твердий

3. м'який
м'якіший
найм'якший
дуже м'який

4. Важкий
важчий
найважчий
дуже важкий

5. Чорний
чорніший
найчорніший
дуже чорний

У термінології

- чистий (а) (і) ціна
прибуток
процент
лізинг
дохід
позиція
інвестиція
активи
- твердий (а), (і) долари
залишок
заявка
ціна
м'яка (і) валюта
долари

важкі гроші

- чорний (а) (е) каса
повернення
вівторок
нал
ринок
курс

* блукаві – Ред.

** падутий, спадний – Ред.

6. Гарячі	гарячі акції
гарячіші	гроші
найгарячіші	
дуже гарячі	
7. Брудні	брудні гроші
брудніші	
найбрудніші	
дуже брудні	
8. Міцний	міцний ринок
міцніший	(а) гривня.
найміцніший	
дуже міцний	
9. Лінивий	лінивий ринок
лінивіший	
найлінивіший	
дуже лінивий	
10. Широкий	широкий (і) ринок
ширший	ціни
найширший	
дуже широкий	
11. Вузький	вузький ринок
вужчий	
найвужчий	
дуже вузький	
12. Довгі	довгі позики
довші	гроші
найдовші	
дуже довгі	
13. Слабка	слабка гривня
слабкіша	
найслабша	
дуже слабка	

Варто зазначити, що семантичні зміни сприяють розширенню ознак, а граматичні зміни звужують граматичні можливості слів.

Але слово має не тільки граматичне і лексичне значення, воно передає (виражає) й оцінку суб'єкта – колективного чи індивідуального. Саме ж предметне значення слова до певної міри формується цією оцінкою. Важливо те, що саме метафоризованій оцінці належить творча роль у змінах значень.

Експресивна оцінка часто визначає вибір і розміщення всіх основних смислових елементів висловлення. Академік Виноградов підкреслює, що “Експресія завжди суб'єктивна, особистісна не тільки для особи, найближчого середовища, класу, але й епохи, народу, культури” [6, с.18].

Метафора здатна створювати експресивне значення.

До таких термінів у фінансовій лексичній системі можна віднести такі: тверді долари, важкі гроші, чорна каса, чисті інвестиції, гарячі гроші, мертва рента, вузький ринок, “стрижена” позика, “обідрани” облігації, “дутий” вексель, гнучкий капітал і т. д.

1. Склярєвская Н.Г. Языковая метафора в словаре: Опыт системного описания. / Вопросы языкознания. 1987 №2. 2. Виноградов В.В. Стиль Пушкина. – М., 1941. 3. Словник іношомовних слів. – К., 2000. 4. Басиляя Н.А. Семасиологический анализ бинарных метафорических словосочетаний. – Тбилиси, 1971. 5. Грінченко Б. Словарь української мови. Т.2. – К., 1908. 6. Виноградов В.В. Русский язык. – М., 1947.